

NEKAJ ZGODOVINSKIH PODATKOV O SLOVENSKEM PRIMORJU V RIMSKI DOBI IN ANTIČNI SITUS EGIDE

LJUDMILA PLESNIČAR-GEČ

Da bi zavarovali svojo severno mejo pred vpadi barbarov, so Rimljani leta 181 pr. n. e. ustanovili mesto Aquileja¹ z namenom, da bo mesto prevzelo obrambo dežele, hkrati pa naj bi služilo kot posrednik za trgovino in indirektno kulturno poslanstvo s keltskim in ilirskim ozemljem. Iz virov vemo tudi,² da so Histri, katerih ozemlje je segalo, kakor poroča Livius, skoraj do Sistiane, nekaj kilometrov južno od izliva reke Timave, poskušali istega leta preprečiti ustanovitev Aquileje.³ Ta podatek je predvsem važen za notiranje, da so Histri v II. stoletju pr. n. e. segali skoraj do Aquileje.

Z vprašanji narodnosti istrskih plemen in njihove razprostranjenosti so se ukvarjali mnogi strokovnjaki, vendar se je večina njih dotaknila tega problema le okvirno, kolikor je bilo nujno potrebno za osvetlitev zgodovinskih proučevanj na ozemlju Istre. Naj omenim nekatere: C. Combi, Mommsen, Benussi, Pauly Wissova, Kandler.⁴ Opirali so se predvsem na izročila antičnih piscev. Včasih si mnenja nasprotujejo, zlasti pri obravnavi razprostranjenosti teh plemen.

Mnenja o narodnosti istrskih plemen so bila od najstarejših časov prav različna. Grki so navadno imenovali Ilire vse narode (Herodot MC, str. 126), ki so prebivali na drugi strani Makedonije in Trakije. Pod imenom Tračani ali Iliri niso govorili o nekem posebnem narodu, ampak o kompleksu ljudstev, ki so naseljevali Balkanski polotok. Tračani naj bi prebivali v neposredni bližini Grčije, Iliri pa naj bi bili tisti, ki so po njihovem mnenju segali do Venetov.

O prebivalcih Istre ter s tem dela Slovenskega Primorja vemo le malo. Edina materialna priča, da je v prazgodovini na tem ozemlju živelo neko ljudstvo, je veliko število gradišč, ki so še sedaj vidna na gričih kraške planote in istrskega polotoka. Strukturo tega prebivalstva nam natančneje poda Plinius:⁵ »Incolae Alpium multi populi sed illustres a Pola ad Tergeste regionem Fecusses, Subocri nos, Catalos, Menocalenos, itaque, Carnos, quod Taurisci appellati nunc Norici.« Prebivalo pa je še mnogo drugih, katerih pa Plinius ne omenja med »illustres«.

Pri obravnavi etnosa istrskih plemen je treba osvetliti še en problem, to je keltsko ekspanzijo v jugozahodni del Alp ter materialno kulturo, oziroma arheološke ostanke predvsem najmlajšega obdobja prazgodovine,

to je La Tène in ne prezreti problema odnosov in meja s sosednjimi plemeni — Japodi.

Za rešitev zapletenega vprašanja keltskega prodora na območje jugovzhodnih Alp in v okolico Trsta nam v veliki meri služijo zgodovinski podatki antičnih piscev. Pri njih si včasih poročila nasprotujejo in so nejasna. Historična ekspanzija Keltov v Italijo se po pisanih virih prične okoli leta 400 pr. n. e. V tem času prodirajo Kelti v severno Italijo in Emilijo, v istem času na današnjo Češko-slovaško in v območje reke Donave na današnjem avstrijskem ozemlju.⁶

Najstarejša zgodovinska omemba Keltov, ki jo lahko z gotovostjo lokaliziramo v jugovzhodnih pokrajinah Alp, je izpričana po Liviusu, ki pravi, da so okoli l. 186 prišli Kelti preko neznanih prelazov na področje Aquileie, kjer so ustanovili svoje mesto. Praetor Caius Valerius poroča senatu takrat naslednje: »Zaradi preobljudenosti v svoji deželi in pomanjkanja plodne zemlje so bili (Kelti) prisiljeni prestopiti Alpe, da bi si poiskali novo zemljo z namenom, da si ustanovijo mesto.«⁷ Na zahtevo Rimljanov zapustijo Kelti-Transalpini Padsko nižino in se umaknejo nazaj v domovino. Čuden je odgovor, ki ga takrat prejmejo rimski odposlanci od keltskih voditeljev: »12.000 ljudi je vpadlo brez dovoljenja našega plemena in da ne vedo, kaj bodo podvzeli v tej novi deželi.« Eggerjevo mnenje je, da je ta del plemena, ki je vpadel v Padsko nižino in se nato umaknil, prišel iz današnje Češke ali iz Donavske nižine, ne pa iz Koroške ali Kranjske.⁸ Pri obravnavi keltske ekspanzije v jugovzhodne Alpe in na ozemlje severovzhodne Italije se postavi vprašanje, do kakšne mere je ta ekspanzija doletela tudi Istro. Justinovo poročilo, da so Kelti 279 pr. n. e. prodrli v Istro,⁹ nam ne izpričuje tudi, da so se na tem polotoku tudi naselili, kajti znano je dejstvo, da so se sami Galci pod svojim vojskovodjem Catmelom skupaj z Rimljani borili proti Histrom v znani istrski vojni leta 176 pr. n. e.,¹⁰ iz česar lahko sklepamo, da je prvi neposredni stik Histrov s Kelti nastal šele v II. stoletju z romanizacijo Istre.

Pri proučevanju keltskega prodora in etnosa Histrov ne smemo zraven zgodovinskih virov prezreti še enega problema, ki ga nam nakažejo tako viri, dosedanje raziskave in arheološka dejstva: razprostranjenost istrskih plemen, meje in odnosi do sosednjih plemen, kajti tudi v obravnavi tega problema je eno

izmed sredstev za rešitev vprašanja etnične pripadnosti Histrov in s tem tudi razprostranjenosti Kelto v Istrskem polotoku.

Strukturo predromaniziranega prebivalstva na ozemlju Istre in današnjega Slovenskega Primorja je prvi podal Plinius in obenem fiksiral območje njegove razprostranjenosti od Trsta do Pule.¹¹

Catali. Plinius jih prišteva med »illustres«. Benussi¹² jih smatra za Japode Cisalpine, prebivali da so na visoki planoti Krasa in segali do gornjega toka Timave (Reke), kjer so prišli v stik s Carni. Natančneje jih locira C. Combi,¹³ in sicer v dolino reke Pivke, med Kladno, Postojno in Timavo (Reko). Mommsen¹⁴ navaja, da so Catali skupno s Carni spadali pod tržaško kolonijo, niso pa imeli rimskega državljanstva, temveč so bili v »redditu pecunario«. Naseljevali da so ozemlje pod Rižano in segali morda še v »Agro Buiense«, kakor so tudi označeni po Tabuli Imperii Romani med Formio (Rižano) in Ningusom (Mirno).¹⁵ Degrassi se je pri obravnavi meje Japodov s Histri dotaknil tudi vprašanja Catalov. Njegovo mnenje je, da so bili Catali japodsko pleme, ki je prebivalo ob gornjem toku Timave, in zavrača Mommsenovo hipotezo, da so prebivali južno od Rižane.

Prav tako kakor Catali omenja Plinius tudi *Carne*. Mommsenovo mnenje je, da so v Istro segali do Rižane (Formio) in naseljevali ozemlje nad Trstom. Drugi zgodovinarji jih štejejo za Galce.¹⁶ Do kod so segali na jug, je še sporno, gotovo pa je, da so naseljevali ozemlje severno od Catalov in Menocalenov ter segali na vzhod do Mons Albiusa (pogorje Snežnika). V katerem času so si utrli pot do morja, ni znano. Dejstvo je, da so Histri segali še leta 178 pred n. e. skoraj do izliva Timave.¹⁷ Znano je tudi, da je bil Trst že od Artemidora na glasu kot karnska naselbina. Torej je karnska, galska infiltracija med Histre lahko nastala šele po letu 178 pred n. e. Arheoloških dokazov skoraj ni,¹⁸ vendar pa ni izključeno, da bodo v prihodnosti arheološka izkopavanja le potrdila antične vire.

Eno izmed redkih istrskih plemen, ki ga lahko z gotovostjo lociramo, je pleme *Rundiktov*. Ne daleč od Materije na glavni cesti Reka—Trst so v prvi polovici prejšnjega stoletja našli napisni kamen z omembo plemena *Rundictes*.¹⁹ V neposredni bližini, kjer so našli ta kamen, je danes vas Rodik, katere ime lahko lingvistično vezemo na pleme *Rundiktov*.

Geografsko določljivo je prav tako pleme *Subocrini*. Prav gotovo nosijo ime po pogorju Okre in so verjetno naseljevali predel pod

Nanosom in Čavnom — Vipavsko dolino. V svojem delu »Geografia antica« pa jih je Kandler lociral v centralno Istro, v okolico Pazina. Vendar je lokacija v dolini Vipave bolj primerna, saj že samo ime *Subocrini* daje možnost, da jih lahko z gotovostjo lociramo pod pogorje Okre.

Menocaleni so v Plinijevem zapisku še edino pleme, ki ga geografsko navežemo na področje slovenskega etničnega ozemlja. Po mnenju C. Combija in Kandlerja²⁰ se je njihov teritorij razprostiral od Devina do Komna ter so se ob navalu Kelto v njimi pomešali. Pri določanju razprostranjenosti tega plemena ne smemo prezreti Liviusovega poročila, da so Histri ob ustanovitvi Aquileie segali skoraj do Sistiane, nekaj kilometrov južno od izliva Timave. Po vsej verjetnosti so to bili *Menocaleni*.

Pri obravnavi etnosa istrskih plemen je zraven obdelave razprostranjenosti teh plemen važen tudi problem odnosa in meja s sosednjimi plemeni, predvsem z Japodi, njihovimi neposrednimi sosedi. Ko govorimo o Japodih, imamo v mislih keltsko-ilirsko pleme. Razprostranjenost Japodov na ozemlju Istre in Slovenskega Primorja in njih mejo s Histri, je do danes najbolje proučil Attiglio Degrassi in na osnovi njegovih dognanj sloni teritorialna in etnična meja Histrov z Japodi.²¹

O razprostranjenosti Japodov na ozemlju Istre je poročal že Strabon, ki je zabeležil naslednje:²² »Istrski obali sledi japodska obala, dolga 1000 stadijev. Japodi imajo sedež na Mons Albiusu, na eni strani segajo do Pannonije in Istre, na drugi strani pa do Jadrana. Japodski obali sledi obala Liburnov, dolga 500 stadijev več kakor japodska.« Nadalje poroča Strabon, da sega njihovo področje do Okre, kjer mejijo s Carni. Vendar so morali prebivati le na južnem delu pogorja, saj je v nekem drugem poročilu omenil, da je Okra v bližini njihovega ozemlja. Da so Japodi segali do vzhodja Okre, je dokazano, kot izpričuje znano arheološko najdišče Šmihel.²³ Pri določanju meje Histrov z Japodi se moramo zaven antičnih piscev, v tem primeru Strabona, poslužiti še enega podatka, to je razprostranjenosti istrskih kaštelirjev. Že C. Marchesetti²⁴ je pri topografski obdelavi Istre diferenciral gradišča v dolini reke Pivke in Timave z gradišči drugega istrskega področja. Znano je, da so tipična istrska gradišča, ki zajemajo centralno Istro in visoko planoto Krasa, utrjene postojanke z dvojnimi ali celo trojnimi zidanim, kamnitimi obrambnim zidovjem. V razliko od teh je že Marchesetti opazil, da poteka od Slavne, preko Timave (Reke)

do Šapjan nepretrgana veriga gradišč, ki dominirajo nad dolino reke Timave in se po strukturi obrambnega sistema razločujejo od gradišč, ki jih lahko prisodimo Histrom. Ta gradišča so zavarovana s širokimi nasipi, na katerih so bile postavljene palisade. Arheološki dokazi v tem primeru skoraj popolnoma manjkajo. Vsekakor pa moramo iskati mejo med Histri in Japodi ob Timavi, tu so naravne utrdbe in nobena druga meja ne bi mogla tako deliti različna si plemena.

Vprašanje, ki se nam ob tej priložnosti vsiljuje, je, do kod so Histri segali na vzhod in s kom so mejili na reki Raši. Kajti znano je, da je veliko pozneje Avgust postavil mejo Italije prav na Rašo.²⁵ En sam pogled na mejo, ki jo je Avgust določil na Raši, nam lahko pove, da ta meja ni bila določena iz praktičnih razlogov, temveč je morala biti etnična meja različnih plemen.

Strabon nadalje poroča, da so Japodi segali do Flanatskega zaliva.²⁶ Po Ptolomeju pa je dokazano, da so na tem delu mejili s Histri (Ptolomeius, II. 16, 5). Enako poroča Plinius (Plinius, Nat. hist. 140). Tudi Salustius nam izroča važen dokument (Salustius, Histria, II. 40). Poroča o nekem rimskem poveljniku, ki je leta 78–77 pred n. e. začel pohod na Dalmate, verjetno je to bil poveljnik Gaius Cosconius. Prvi narod, na katerega je naletel, so bili Japodi. Torej so v času tega pohoda Histri mejili na Japode. V kateri dobi pa so mejili na Liburne? Kajti če je šla cesta iz Aquileie v Dalmacijo preko Istre, so morali biti prvo pleme, na katero je Cosconius naletel, res Japodi.

Iz IV. stoletja pa obstaja vir po Psevdo-Scilacsu, ki pravi, da so Histri mejili na Liburne. Naštevata tudi nekatera liburnska mesta.²⁷ Brez dvoma so s časom nastale spremembe. Zato ne moremo zavreči nobene izmed obeh hipotez, kajti med njima je bila precej dolga doba in med tem časom so prav lahko nastale velike etnične spremembe.

Kakor sem v začetku omenila, je nastal prvi, neposredni stik med Rimljani in Histri šele z ustanovitvijo Aquileie leta 181 pr. n. e. V naslednjih letih so Rimljani zavojevali skoraj celo Istro. V letih 178–177 pade glavno mesto Istre — Nesactium. Za njim še Mutila in Faveria. S padcem vseh teh mest je bila Istra dokončno podjarmljena, toda še ne ukročena. Rimljani so morali še vrsto let krotiti Histre, preden so vzpostavili red in mir.

Priključitev dela kraških pokrajin v »ager Tergestinus« leta 128, ko je dobil Trst kolonialni status, je predstavljala do Oktavianovih japonskih vojn leta 35. pred. n. e. edini kos

današnje Slovenije, vključen v Imperium Romanum.²⁸ Leta 42 pred n. e. priključijo Gallio Cisalpino Italiji in njena nova meja je na reki Rižani.²⁹ Za Avgusta jo prenesejo na Rašo. Takrat se Istra priključi Venetti in sestavlja z njo »X regio Italiae Venetia et Histria«.³⁰ S tem se tudi spremeni ekonomsko in politično življenje Histrov. Postopno se začno formirati municipii.

Edini antični avtor, ki poroča o »Oppida Civium Romanorum«, ki se raztezajo med Formio (Rižano) in Puljem, je Plinius. Med omenjenimi mesti je tudi Egida.³¹ Prvi, ki je Egido istovetil s Koprrom, je bil Pier Paolo Vergerio, ki je živel med leti 1370 do 1444. To mnenje so še pozneje razni pisci močno podpirali, sklicevali so se tudi na dva napisna kamna, ki sta izšla v Corpusu, a na žalost nista bila najdena »in situ«.³² Edini, ki tega mnenja ni podpiral, je bil Coppo. Postavil je Egido ob izliv reke Rižane, pod hribom Sermin, sklicujoč se na ogromno količino rimskih ostankov, najdenih v Serminu.³³

Mommsen v svojem uvodu koprskim napisom pripominja, da bi z isto pravico bila lahko identificirana z Egido druga istrska mesta.³⁴ Mnenja je, da so bili vsi napisni kamni v Koprro prineseni iz okolice.

V tem primeru je zelo važno dejstvo, da v Koprro ni bil »in situ« najden noben predmet, ki bi ga z gotovostjo lahko lokalizirali v to mesto, razen seveda kakšnega rimskega novca ali pa fragmenta keramike.

Ne samo dejstvo, da in situ ni bil z gotovostjo najden noben antični predmet, tudi ubikacija Kopra samega nasprotuje misli, da bi to mesto zrastle na tleh antične Egide. Edino poročilo, ki pa je nezanesljivo, je znano iz leta 1949. Arheolog A. Degrassi je v izpolnjeni izdaji svoje knjige *Il confine nord orientale dell'Italia Romana*, leta 1954, 73 v opombi navedel, da je neki prof. Benedetto Lonza našel blizu današnje bolnišnice ostanke rimskega mozaika, verjetno iz IV. stoletja ter ostanke tegul.

Koper je s celino zvezan le po dveh nasipih. Degrassi sicer ne zanika možnosti, da je na tem koprskem otoku obstajala kakšna manjša rimska postojanka. Popolnoma pa izključuje domnevo, da bi na tem kraju obstajala antična Egida in sicer iz dveh razlogov.

1. Iskati bi morali predvsem kontinuiteto s prazgodovinskim gradiščem. O prazgodovinskih najdbah na otoku pa ni nobenih sledov. Razen tega je sam teren precej položen in lahko dostopen ter tudi zaradi tega ni bil v prazgodovini naseljen. Prazgodovinska gradišča (kastelirji) so bila že po naravi utrjene

postojanke. Razen tega ni sledu o kakršnemkoli nasipu ali obzidju.

2. Degrassi popolnoma izključuje možnost, da bi se Rimljani takoj po zavzetju Istre leta 177 pred n. e. naselili na tem otoku. Služil pa je verjetno kot zavetje za časa barbarskih vpadov.

Vsekakor pa je zanimivo dejstvo, da hrani koprski muzej precejšnje število antičnih spomenikov, zlasti napisov. Tudi v mestu je tu in tam še kakšen antični predmet, vreden študija in obdelave.

Zelo zapleteno je vprašanje izvora vseh teh napisnih kamnov. Že v prejšnjem odstavku sem omenila, kakšno je Mommsenovo mnenje. Kandler je mislil enako s to razliko, da je sodil, da so bili vsi ali pa skoraj vsi ti napisni kamni prineseni iz Pulja. Vsekakor pa je bilo nekaj napisov prinesenih iz Pulja, npr. CIL. V. 32, 41.

Važen element za prvotno lokacijo napisnih kamnov je brez dvoma tudi material, iz katerega so klesani. Zanimivo je dejstvo, da so po vseh poročilih Mommsena in Degrassija napisni kamni, ki jih hranijo v Kopru, iz kraškega apnenca, večina jih namreč izhaja iz nabrežinskega kamnoloma. Nasprotno pa so vsi napisi, ki izhajajo iz Pulja in ki se hranijo v puljskem lapidariju, izdelani iz kamna iz najbližjih kamnolomov. To se pravi, da je skoraj izključena možnost, da bi bili koprski napisni kamni iz istega materiala kakor koprski. Do tega importa je verjetno prišlo, kakor sem že zgoraj omenila, že v XV. stoletju, kajti že takrat imamo razna poročila Ciriaca, ki omenja precejšnje število koprskih napisov.³⁵

Zgodilo pa se je tudi, da so razne koprške napise prenesli iz Kopra v Trst. Znano je, da je neki Paolo Ramusio že v XVI. stol. med leti 1550 in 1560 kupil napisni kamen, posvečen Isidi, ki se sedaj hrani v Trstu.³⁶ Iz raznih drugih poročil je prav tako razvidno, da so v XIX. stol. Conti Grisoni iz Kopra prenesli v Dailo neki napisni kamen. Šele v začetku našega stoletja kupuje tržaški muzej v Kopru razne napisne plošče. Možna je še ena hipoteza, kakor sem prej omenila, in sicer ta, da vsi ti kamni izhajajo iz najbližjih rimskih naselbin. Sedanji koprski teritorij je brez dvoma zajemal več kot eno rimsko vilo.

Ostanki take rimske vile so znani onstran reke Rižane in v Ankaranu.³⁷ Od tam izhaja tudi sarkofag, ki je sedaj v koprskem lapidariju. Verjetno niso bili drugi predeli Kopršči-ne nič manj obljude. Izola ima tri napisne kamne.³⁸ Koper jih ima vsega skupaj 38, od katerih niso vsi v Kopru. Pri tej veliki količini napisov je treba upoštevati, da je bil Koper dolga leta upravni center Istre in torej ni čudno, da je imel zbranih toliko napisov.

Vsi ti izsledki, posebno pa dejstvo, da tako rekoč nobenega kamna v Kopru niso našli »in situ«, vsaj z gotovostjo ne, nas dovedejo do zaključka, da so vsi ti rimski napisni spomeniki prišli v Koper iz nekega bližnjega centra. Verjetno je bil ta center Egida.

Zanimivo je brez dvoma vprašanje, kakšna je bila politična vloga Egide. Čeprav nam ne bi bila znana napisna plošča (CIL. V. 532), v kateri je govora, da je Avgust priključil Carne in Catale k tržaški koloniji, nam je kljub temu znano iz drugih virov, da je Trst zavzemal široko jurisdikcijo in sicer ob obali do reke Mirne, v center Istre pa prav gotovo do Roča.³⁹ V bližini Roča so našli napisno ploščo, v kateri se govori, da se je na tistem mestu zgradila cerkva⁴⁰ (post consulum Basili), torej med leti 542 in 565, ko je škofoval Frugiferus, ki je bil ustanovitelj dieceze v Trstu. Ker je v napisu imenovan ta škof, je torej Roč še pripadal tržaški škofiji.

Po Degrassijevem mnenju ni med Trstom in Porečem mogel obstajati noben samostojen municipium, pač pa razni naselbinski centri, ki so bili pod upravo Trsta. Degrassi je torej mnenja, da je bila Egida le »vicus«, ki je bil podrejen Trstu.

Toda Plinius imenuje Egido »oppidum civium Romanorum«, iz česar lahko sklepamo, da je bila Egida municipium. Znano je namreč, da se je Plinius za naštevane mest in municipijev posluževal neke Avgustove statistike, ki je zajemala alfabetni seznam teh mest vsake regije posebej.⁴¹

Pravi situs Egide je, kakor sem že prej omenila, sporno vprašanje. Terenska raziskovanja zadnjih let, oziroma izkopi za novo gradnjo na področju nekdanjega otoka, niso prispevali niti enega samega fragmenta, ki bi lahko potrdil domnevo, da je tu bila Egida.

Izvor drobnega keramičnega in steklenega inventarja, ki ga hrani koprski muzej, je iz okolice Kopra ne pa z otoka samega. Leta 1964 so pri izkopu za železniško progo našli na zahodu naselja Sermin nekaj fragmentov antične lončenine, ki je spravljena v Mestnem muzeju v Kopru.⁴² Tudi najdbe pred vojno

pričajo, da je na tem predelu moralo v antiki obstajati večje naselje.

Na otoku, kjer stoji današnji Koper, pa bi bilo vredno iskati situs Caprisa. Ime Capris zasledimo v raznih srednjeveških dokumentih in pa v zapiskih geografa Ravennata.⁴³ Najstarejši dokument je brez dvoma Rižanski placit. Tam se omenja tudi stavek »in territorio Caprense«. Ta otok Capris naj bi bil le zavetje pred barbarskimi vpadi, ki se je počasi razvilo v mesto, prav tako imenovano Capris.

Šele za časa Justina II. se je to mesto preimenovalo v Justinopolis.

OPOMBE

1. Livius, XL, 34 — 2. Livius, XXXIV, 55, 4. — A. Degrassi, Aquileia e Istria nell'età romana, Studi Aquileiesi 1953, 51—63. — 3. Livius, XL, 20, 6. — 4. C. Combi, L'Istria 1886. — Mommsen, CIL. — B. Benussi, Istria nei suoi due millenni di storia, Trieste 1924. — Kandler, Geografia antica, Trieste 1892. — 5. Plinius, nat. hist. III, 133. — 6. R. Egger, Ricerche di storia sul Friuli preromano e romano, Atti dell'Accademia di scienze, lettere ed arti di Udine, 13, 1957, 385. — 7. H. Müller-Karpe, Die Zeugnisse der Taurischer, Carinthia 1951, 602 ss. Livius, XXXIX, 45. — 8. R. Egger, op. c. — 9. C. Marchesetti, I castellieri preistorici di Trieste e della regione Giulia, 1903, 179. — Justinus, 32, 3. — 10. Livius, XLI, 1. — 11. Plinius, op. cit. — 12. B. Benussi, op. cit. 37. —

13. C. Combi, op. cit. 40. — 14. Mommsen CIL 53, V. — 15. Tabula Imperi Romani, Tergeste 1961. — 16. M. Pavan, La provincia romana della Pannonia Superior, 1955, 375. — 17. A. Degrassi, Il confine nord orientale dell'Italia romana, 6, 1954, 47. — 18. Blizu Tabora pri Povirju (Sežana) so našli skelet in ostanke orožja bojvnikar. R. Battaglia, Duemila grotte 1926, 99. — 19. CIL, V. 698. — 20. C. Combi, L'Istria, 1886, 41. — 21. A. Degrassi, Ricerche sui limiti della Giapidia, Archeografo Triestino, 1929—1930. — 22. A. Degrassi, op. cit., 267. Strabon, VII, 5, 4. — 23. Müllner, Argo, I. 1892, 66. Schmid, Röm. Germanische Kommission XV. B. 1923, 1924, 180. — 24. C. Marchesetti, op. cit. 109. — 25. A. Degrassi, Il confine nord orientale dell'Italia romana, 6, 1954, 54. — 26. A. Degrassi, Ricerche sui limiti della Giapidia, Arch. Triestino 1929—1930, 286. — 27. A. Degrassi, op. cit. 286. — 28. P. Petru, Nekateri problemi provincialno rimske arheologije v Sloveniji, AV, XV—XVI, 1964—1965, 65 ss. — 29. A. Degrassi, Il confine nord orientale dell'Italia romana, 6, 1954, 46. — 30. A. Degrassi, op. cit. 54. — 31. Plinius, nat. hist. III, 19, 129. — 32. CIL, V. 12, 13. — 33. A. Degrassi, Abitati preistorici e romani nell'agro di Capodistria e il sito dell'antica Egida, Annuario del R. Liceo Scientifico G. Oberdan di Trieste, Parenzo 1933, 15. — 34. V. p. 49. — 35. A. Degrassi, op. cit. 39. — 36. A. Degrassi, op. cit. 39. — 37. Puschi, Archeografo Triestino, III. 1914, 157 ss. — 38. CIL, V. 482, 483, 497. — 39. A. Degrassi, op. cit. 43. — 40. A. Degrassi, op. cit. 43. — 41. A. Degrassi, op. cit. 44. — 42. Varstvo spomenikov, 1965, 196. — 43. A. Degrassi, op. cit. 44.

Sestavek je bil prebran na kolokviju Kelti v Sloveniji, 12. do 14. oktobra v Mariboru.

